

АМЕРИКА МАДАНИЯТЫНЫН КЫРГЫЗ КОМУНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Макалада кыргыз коомунун өзгөрүшү, маданияты жана батыштын тийгизген таасири.

В статье рассмотрено влияние западной культуры на развитие кыргызского общества.

The article is about the west culture and Kyrgyz culture and development of Kyrgyz public.

Тил коомдук курулуш катары дайыма өнүгүш, өзгөрүш абалында болот. Анын өнүгүш - өзгөрүш жолдору, байышы, нормаларынын иштелип чыгышы коомдун экономикалык-тарыхый шарттарына, саясий-маданий өбөлгөлөрүнө, тилдин ички закондоруна байланыштуу. Элдин ички байлыгын өнүктүрүшкө, маданиятын көтөрүшкө, сабаттуулугун жогорулатууда эне тилдин ролу чоь.

Кыргыз элинин турмушунда акыркы он жыл ичиндеги Кыргыз Мамлекетинин «Кез карандысыз» мамлекет болушу, башка өлкөлөр менен байланышта болушу, карым катнашы, соода-саттык иштерин жүргүзүшкө чоь өзгөрүшлөрдү, турмуштун өзү улам жаы таштандыларды кабыл алууга тийгизип берип, жаы атоолорду талап кылып жатты.

Жер жүзүндө 250 дөн ашык мамлекет бар экендиги бизге белгилүү. А бирок биз билгендей эле тилдердин саны 500 дөн ашык. Демек ар бир улуттун тили бар болгондой эле, өлкө ичиндеги кез каранды өлкөлөрдүн да өз тилдери болот деп айта алабыз. Кыргыз тили орто мектептерде гана эмес жогорку окуу жайларында да окутулууда. Ал тургай тиешеси жок кесиптик окуулар да окутулат. Учурда кыргыз тилинин окутуу максаты – студенттердин орто мектепте кыргыз тили боюнча алган билимин системалаштыруу, толуктоо жана тереңдетүү менен бирге, алынган билимдерди практикада пайдалана билүүкө жөндөмдүү болууга шйрөтүү. Студенттердин тил жана кеп маданиятын калыптандырууга кыргыз тилин бай каражаттарын шйрөнүшкө жана кеп ишмердигинде аларды стилистикалык жана стилдик нормалардын чегинде пайдалана билүүкө көнүктүрүшкө ишке ашыруу максатында жогорку окуу жайлардын бардык факультеттеринде «Мамлекеттик тил жана каада салт» сабак окуу системасына киргизилген. Замандын өзгөрүшүнө, техника жана илим билимдин өнүгүшүнө

байланыштуу, кыргыз тилинде мурдагы колдонулуп келе жаткан иш кагаздары да заманбап замандын талабына толук жооп бере турган даражада жаныдан өзгөртүлүп кетти. XXI кылым илим-билимдин техниканын туу чокусуна жетип турган учуру. Ошого жараша учурда «Дүйнөлүк тил» болуп эсептелген англис тилинин сөздөрү дүйнөлүк аренада кеңири колдонулуп турган чагы. Биз заманбап жашообузда колдонуп жаткан кээ бир сөздөр чыныгы англис тилине таандык сөздөр, ал эми кээ бир сөздөр тизден-тиз колдонулууда. Жогорудагы маалыматтан сон ар бир адамда суроо пайда болушу мүмкүн. Эгер кыргыз эли озунун нукура кыргыз создорун пайдаланбай, чет тилиндеги создорду колдонсо анда кыргыз тили археизмге айланып калбайбы? Биз билгендей эле ата-бабаларыбыз колдонгон создор учурда археизм создор болуп калды. Себеби ал создор ошол откон заманга ошол замандын цивилизациясына жараша болушкан. Мындан сырткары бир гана кыргыз тилиндеги создор эмес, башка тилдердеги создор да археизмге айланышат. Биз колдонуп жаткан англис тилиндеги создор ар кандай тармактарда колдонулуу менен бирге, бир топ женилдиктерди тууудурат.

Мына ушул жагдайда кыргыз тили англис тилинин таасирине таянууга туура келди. Кыргыз тилин онуктуруудо, анын коомдук функцияларын кенейтуудо, лексикасын байытууда орус тили чон роль ойноп келсе, азыркы шартка ылайык англис тили коп таасир этуудо. Тилдик таасирлердин журушу эки тараптуу корунуш. Бирок ошондо да коомдук милдети ото кенири, тилдин маданияты жогору даражадагы тилдер башка тилдерге кобурук таасир этет. Англис тили менен кыргыз тилинин социалдык – экономикалык, саясий жана маданий байланышы откон жылдарда башталган. Мисалы (export, import, film, photo, progress, regress) экспорт, импорт, фильм, прогресс, регресс» деген создорду алалы. Бул создор англис тилинен орус тилине кабыл алынып андан кыргыз тилинде кенири колдонулуп келген. Бул создордун англис тилинен кабыл алынгандыгын томонку белгилерден байкоого болот.

Тыбыштык тузулушу англис тилинин созу экендигин билдирет. Мисалы: export, import, film, photo, progress, regress. Бул создордун котормосу жок болуп эсептелинет. Жалпы элдик тилге тараган создорду тематикалык жактан томонкудой топторго болуп кароого болот:

а) Акыркы 10-15 жыл ичинде кыргыз элинин соодага болгон коз карашы озгорду.

Мына ушуга байланыштуу жаны терминдер пайда болду:

Мисалы:

бизнесмен – businessman;

презент – present;

trade – трейд (соода)

брокер – broker – торговец;

плейер – player;

инфляция – inflation;

казино – casino;

офис – office;

секондханд – secondhand;

маркет – market;

б) Америка – Кыргызстан ортосундагы сооданын онугушу жана кызматташтыгы артып адамдардын кесибине кызматына байланыштуу терминдердин пайда болушу.

М; киллер - killer

дизайнер-designer

фермер- farmer

дидджей-didjeу

бизнесмен- businessman

брокер-broker

инвестор-investor

волонтер-volunteer

спикер- speaker

мастер- master

дистрибьютор- distributor

с) Ар турдуу буюм, курал, кийим кечек жана башка атоолоруна байланыштуу создор;

тостер- toster

холл-hall

кантиин- canteen

пикник- picnic

рефрижерейтор- refrigerator

свитер- sweeter

d) Мезгилдин талабына ылайык акыры жылдары компьютер предмети киргизилди. Демек компьютер коптогон жаны ачылыштарды жаратуу менен бирге жаны терминдерди пайда кылды.

М: Интернет, факс, мониторинг, диск, принтер, ксерекс, денди.сайт, мейл.

е) Абстрактуу маанидеги создор :

Супер-Super

Вакант-Vacant-

Сарказм-Sarcasm

Версия-Version

Оптимист-Optimist

Пессимист-Pessimist

f) Соода сатыкка байланыштуу, тамак-ашка байланыштуу жаны создор.

Гамбургер-hamburger

Чизбургер-cheesburger

Хотдог-hotdog

Бисквит_biscuit

Салат-salad

Лимонад-lemonade

Кафе-cafe

g) Коомдук саясий тушунукторго байланыштуу создор.

Президент_-president

Губернатор – governer

Трон- tron

Лектор- lekturer

Гранд- grant

Проект- projekt

Парламент- parlament

Амбасадор- ambassador

Спикер- speaker

Презентация- presentation

h) Байланыш туйун тушунугу боюнча создор.

Телефон-telephone

Таксафон-taksaphone

Картафон- cardphone

Албетте ар бир атуул оз тили, оз улуту менен сыймыктанууга тийиш. Анткени оз улуттук тилин туболуктуу, муундан муунга откоруудо.Эне тилин туболукко калуусунда мына ушул жаш улан кыздардын негизги аткара турган парзы. « Жети турдуу онор бил,Жети элдин тилин бил» деп бекеринен айтпаса керек. Англис тили дуйнолук тил болгондуктан дуйнонун баардык олколорундо кенири жайылган. Ал эми копчулук олколордун экинчи эне тили. Биз англис тили аркылуу оз тилибиз, улутубуз, каада-салтыбыз жонундо кенири айкындап бере алабыз. Башка копчулук тилдердин толук осо элек болгонуна байланыштуу оз олкосундо гана колдонулгандыктан алар менен пикир алмашууда, алар

жонундо маалымат алууда. озубуз жонундо маалымат беруудо да англис тили негизги ролду ойнойт. Демек биз англис тили аркылуу кыргыз элин, кыргыз тилин башка чет олколорго таанытып жайылтууда оз салымыбызды кошо алган болуп эсептелебиз.

Адабияттар:

1. Дыйканов К. Кыргыз тилинин тарыхы. – Бишкек,1980.
2. Абдылдаев Э. Азыркы кыргыз тили. – Бишкек,1998.